

יום הכיפורים ופרשת העריות מאיר סיידלר

במשפטים אלה רס"ג מתכוון בראש ובראשונה לאיסור אשת איש, כפי שנראה בהמשך. לדידו, איסור זה שייך לאיסורים "שהשכל מחייב"² אותם. איסורים אלה זהים למה שכינו חז"ל: "דברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן כגון הגזילות והעריות" (ספרא לוי' יח:ד). כלומר, מצוות שהיינו מחוקקים לעצמנו גם אם לא היו כתובות בתורה. כסיבה לאיסור אשת איש רס"ג מציין את הצורך שיש לילדים באב מובחן; בלי אב ידוע, הילד יחסר מרכיב ערכי בחינוכו, כי "לא ידע את אביו שיכבדנו על שגדלו", וכן מרכיב חומרי שנועד להקל על המשך דרכו בחיים: "לא יוכל לרשת את רכוש אביו". כמו כן, תתבטל כל זיקה למשפחה מצד האב. הילד יכיר רק את משפחת אימו וגם זה רק באופן חלקי, מצד סבתו, דבר שיפגע ביחס המשפחתי החם שהילד זקוק לו ("ולא יוכל ליהנות... מן החמלה"). בתפיסה זו של רס"ג מהדהד הביטוי הלטיני *mater certa, pater incertus*, "האם וודאית, האב אינו וודאי". אמירה זו היא למעשה ניסוח עממי לאחד מסעיפי החוק האזרחי שנוסח סופית על בסיס המשפט הרומי העתיק תחת שלטונו של הקיסר הביזנטי יוסטיניאן (במאה השישית לספה"נ). וכך כתוב שם: "האם תמיד וודאית, גם אם היא ילדה מחוץ לנישואין, אולם על (זהות) האב מעידים רק נישואיו (לאם הילד)".³ מעניין שגם המשפט הרומי קישר, כמו רס"ג, את ערך האבהות המובחנת ל- *parentibus servanda reverentia*⁴ "לכבוד המגיע להורים (מצד ילדיהם)" שבהעדר אב אינו יכול להתקיים במלואו.

בהמשך רס"ג עובר להנמקה מדוע חל איסור עריות על קרובי משפחה, ואלה דבריו:

קריאת פרשת העריות לאחר תפילת מנחה ביום הכיפורים נקבעה כבר בגמרא (מגילה לא ע"א). השאלה מדוע קוראים בזמן זה דווקא את פרשת העריות העסיקה ראשונים ואחרונים. האם ליהודי, שנמצא בסוף היום הקדוש שבו עמד בתפילה כל היום כמו מלאכי השרת, צריך להזכיר, למשל, לא לשכב עם דודתו, עם אשת רעהו, או עם זכר? התשובה היא כמובן שכן, וכך כותב רש"י על אתר בעקבות מדרש חז"ל (ד"ה "קורין בעריות"): "שמי שיש עבירות בידו יפרוש מהן, לפי שהעריות עבירה מצויה, שנפשו של אדם מחמתן ויצרו תוקפו". קצר, פשוט ולעניין. נאמן לתפיסתו ש"כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה" (פירוש רש"י לוי' יט:ב), רש"י אומר לנו: אדרבא, אין זמן מתאים יותר לקריאת פרשת העריות. אם שאיפתנו ביום הקדוש הזה, ביום הכיפורים, היא לגעת בקדושה, אזי הנה לנו קריאת התורה הרלוונטית. נכון, זה לא מדיטטיבי במיוחד, במהאיאנה בודהיזם יש מן הסתם דרכים אחרות, אבל יהודים אנחנו, וזו דרכנו.

בספרו "אמונות ודעות", הנחשב לספר הראשון של הפילוסופיה היהודית בימי הביניים (נכתב בשנת 933), רבי סעדיה גאון (882—942) מצייד אותנו בהקשר זה במספר תובנות שרלוונטיות היום לא פחות מאז, ואולי אף יותר. בפרק העוסק בטעמי המצוות, רס"ג פותח את הדיון באיסורי עריות במלים הבאות:

ומן החכמה לאסור את הזנות ("אלזנה" במקור הערבי) שלא יהיו בני האדם כבהמות, עד שלא ידע איש את אביו שיכבדהו על כך שגדלו, ולא יוכל לרשת את רכוש אביו כפי שירש ממנו את המציאות, ולא ידע שאר קרוביו לא מצד אביו ולא מצד אמו, ולא יוכל ליהנות ממה שהוא מוצא אצלם מן החמלה.¹

1 להוצאת ספרים "סורא", ירושלים ניו יורק תש"ל, עמ' קיט.

2 שם, עמ' קיז.

3 דיגסטה 2.4.5.

4 שם, 2.4.6.

* ד"ר מאיר סיידלר מלמד פילוסופיה יהודית במחלקה למורשת ישראל באוניברסיטת אריאל ובלימודי יסוד בבר-אילן.

1 רבינו סעדיה בן יוסף פיומי, **ספר הנבחר באמונות ודעות**, תרגום הרב יוסף קאפת, המכון למחקר

לחלוטין. או אז, כאשר הוא יתחתן עם אישה אחרת, והם ימשיכו להיות מצויות בקרבתו (מה שאין המקרה בקשר לנשים אחרות), מבחינה פסיכולוגית לא ייווצר בליבו שום פיתוי, כי נצרב בתודעתו מאז ומתמיד שאלה הן "מחוץ לתחום". כללו של דבר, גם על פי רס"ג וגם על פי הרמב"ם, יש לחוק השפעה מכרעת על התודעה של הכפופים לו. מי שקרובי המשפחה נאסרו עליו בכל מצב, גם לא יתפתה לנהל איתם יחסים מחוץ לנישואיו (ונישואיהן). אם כן, יש כאן מקדם הגנה לאיסור אשת איש, ותוספת הגנה על מוסד המשפחה.

עד כאן הסיבה הראשונה של רס"ג – "והתרת נישואיהן תביא לידי זנות עמהן". גם הסיבה השנייה שלו – "שלא תארע קטטה על הדמות הנאה בין קרוביה, ולא ירחיקו את הדמות המכוערת" – קשורה להגנה על המשפחה. המשפחה היא מבנה חברתי ייחודי. הכללים של העולם החיצוני לא חלים עליה, וטוב שכך: הם לא אמורים לחול עליה. זהו סוד ערכה של המשפחה. האב לא אמור לאהוב בת יפה יותר מבת מכוערת. בשדות הציד החברתיים כל אחד רודף אחר הטוב ביותר והיפה ביותר בעיניו. בתא המשפחתי, הדינמיקה הזאת אמורה להיות מושבתת. כך לפי רס"ג, וכך גם לפי הרמב"ם. לצערנו, החוקים שתיקנה לנו התורה להגנה על המשפחה זוכים היום לגישה מזלזלת בחלק מהאליטה המשפטית, האקדמית ובעיקר בתקשורת. ערכי החופש נתפסים כחשובים יותר. על רקע זה קל להבין את בחירת פרשת העריות לקריאה במנחה של יום הכיפורים. לא, זו אינה טעות, זה הזמן להתחבר שוב ליסוד חשוב זה של התורה. בלעדיו המשפחה היהודית, שהיא התשתית של הקיום היהודי כולו, אינה יכולה להתקיים: כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם... לא תַעֲשׂוּ... וְכַמַּעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן... לא תַעֲשׂוּ וּבַחֲקֵיתֶהֶם לא תֵּלְכוּ. אֵת מִשְׁפַּטֵי תַעֲשׂוּ וְאֵת חֻקֵי תַשְׁמְרוּ לְלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (ויקרא יח:ג-ד).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ומתועלת הרחקת שכיבת קצת הנשים, אשת איש כפי שהקדמנו,⁵ אבל האם והאחות והבת מפני שההכרח מביא לידי התייחדות עם, והתרת נישואיהן תביא לידי זנות (=עברה על איסור אשת איש) עמהן, וכן כדי שלא תארע קטטה על הדמות הנאה בין קרוביה, ולא ירחיקו את הדמות המכוערת.⁶

במילים "אשת איש כפי שהקדמנו" רס"ג מתייחס למה שהזכיר לעיל כאיסור "הזנות, שלא יהיו בני אדם כבהמות, עד שלא ידע איש את אביו".

מאלף לראות כמה תוכן מסתתר במשפטים מעטים אלה של רס"ג, שבקריאה ראשונה אינם פשוטים להבנה. רס"ג מונה שתי סיבות לאיסורי עריות הנוגעים לקרובי משפחה. הסיבה הראשונה מקשרת למעשה את איסורי עריות אלה לאיסור אשת איש שעליו כתב קודם, כלומר: אחת הסיבות מדוע קרובות משפחה אסורות הוא שאם הן תהיינה מותרות, אזי עלולים להיכשל באיסור אשת איש. איך זה קשור? כוונתו של רס"ג מתבהרת לאור מה שכתב הרמב"ם כ-250 שנה אחריו ב"מורה נבוכים". ואלה דבריו המתבססים על דברי רס"ג, אך מפורטים יותר:

לכל העריות מקרב הנשים משותף עניין אחד, והוא שברוב רובם של המקרים כל אחת מהן מצויה תמיד עם האיש בביתו... ואין גינוני רשמיות... כאשר אדם נשוי לאשה..., אמה, סבתה, בתה, בת בתה ואחותה מצויות אצלה ברוב הזמנים. הבעל נתקל בהם תמיד בבואו, בצאתו ובעשיותיו. גם האשה פוגשת לעיתים קרובות את אחי בעלה, את אביו ואת בנו. וברור שאדם מצוי לרוב עם אחיותיו, אחיות אמו, אחיות אביו ואשת דודו.⁷

אשר על כן:

מכיוון שהנישואין⁸ איתן נאסרו לחלוטין, והורתענו מזאת הרתעה חזקה ביותר, כלומר, במיתת בית-דין ובכרת, יש ביטחון שלא נתקרב אליהן והדעת מוסחת מהן.⁹

זהו אם כן, הרציונל העומד מאחורי האיסור של קרובות משפחה: שהאדם יסיח את הדעת מהן

5 מכאן ההוכחה שבמונח הערבי "אלזנה" (זנות) שהוזכר לעיל, הכוונה היא בראש ובראשונה לאשת איש.

6 אמונות ודעות, עמ' קא-קכב.

7 משה בן מימון, מורה נבוכים, תרגום מיכאל שוורץ, הוצאת אוניברסיטת תל אביב, תל אביב תשס"ג, עמ' 642-643.

8 שוורץ מתרגם "ביאתן", אך כותב בהערה 46 (בעמ' 643) שפירוש המקור הערבי הוא "גם נישואין וגם משגל".

9 שם, עמ' 643.